

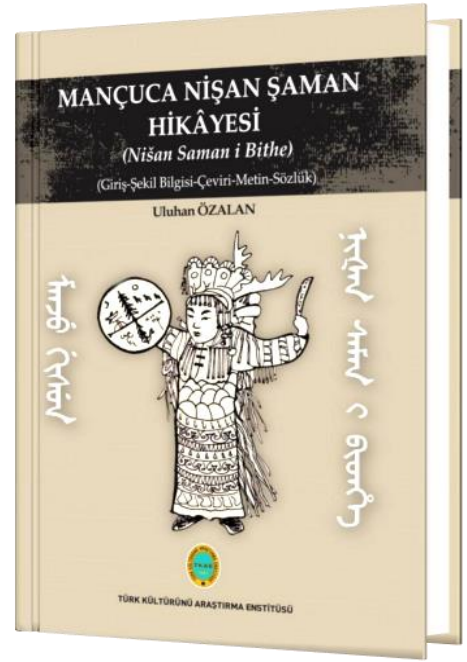
**MANÇUCA NİŞAN ŞAMAN HİKÂYESİ (NİŞAN SAMAN İ BİTHE) (GİRİŞ-ŞEKİL
BİLGİSİ-ÇEVİRİ-METİN-SÖZLÜK)
(Yayın Tanıtma)**

Selim ÖRS*

Uluhan ÖZALAN, Ankara, Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Enstitüsü, 2021, IV+220 sayfa, ISBN 978-975-456-160-9

Her milletin kendine özgü bir edebiyatı ve bu edebiyata kaynaklık eden gelenek, görenek, âdet ve inanç sistemi vardır. Edebiyatın -sözlü veya yazılı olsun- bu ortak kültür ve inanç sisteminden bağımsız olması düşünülemez. Mançu halk edebiyatının nadir telif eserlerinden biri olan *Nişan Şaman Hikâyesi (Nişan Saman i Bithe)*'ne de Çin etkisindeki Mançu-Tunguz inanç sistemi kaynaklık etmiştir.

Mançular, -1599'da- kendi yazı sistemlerini yaratan ataları Cürçenler gibi Mançu-Tunguz halklarından biridir. 1644'te Çin'i fetheden Mançular, Çin kültüründen güçlü bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu etkileniş bir süre sonra dilin de unutulmasına neden olmuştur. Bugün Mançulardan kalan eserlerin büyük çoğunluğu Çince'den tercümedir. *Nişan Saman i Bithe* adlı eser ise Mançu halk edebiyatının orijinal ve nadir örneklerinden biridir. Hikâyenin yazarı ve yaratılış zamanı tam olarak bilinmemektedir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Anabilim Dalı, orsselim@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8705-3732>

Eseri bilim dünyasına ilk tanıtan isim Mançu edebiyatı profesörü, Rus dilbilimci Aleksandr Vasilevich Grebenshchikov'dur. Grebenshchikov, bu eserin sözlü örneklerini Kuzey Mançurya'da Mançu, Solon ve Daur halkları arasında duymuş ve daha sonra uzun uğraşlar sonrasında bu eserin 1908-1913 yılları arasında üç el yazmasını¹ keşfederek bu konuda makaleler yayımlamıştır. 1961 yılında ise Rus araştırmacı Mayya Petrovna Volkova² *Nişan Şaman Hikâyesi*'nin Rusça yayımını gerçekleştirmiştir. Volkova'nın bu yayımından sonra eser, 1974'te Baek-in Seong tarafından Koreceye³, 1977'de Margaret C. Nowak ve Stephen W. Durrant tarafından İngilizceye⁴, 1985'te Giovanni Stary tarafından Almancaya⁵, 1987'de Kornélia Melles tarafından Macarcaya⁶ ve aynı yıl Kawachi Yoshihiro tarafından Japoncaya⁷ çevrilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise eser İtalyancaya, Çinceye, Lehçeye ve İspanyolcaya çevrilmiştir. *Nişan Şaman'ın Hikâyesi (Nişan Saman i Bithe)* Türkçeye ise daha yeni, 2021 yılı Mayıs ayında Uluhan Özalan tarafından çevrildi. Büyük bir çalışmanın ürünü olan *Mançuca Nişan Şaman Hikâyesi (Nişan Saman i Bithe)(Giriş-Şekil Bilgisi-Çeviri-Metin-Sözlük)* adlı IV+220 sayfalık eser *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü* tarafından yayımlandı. Bu eser, aynı zamanda bugüne kadar Türkiye'de yayımlanmış ilk Mançuca eser. Eser, "Giriş", "Şekil Bilgisi", "Çeviri", "Metin" ve "Sözlük" bölümlerinden oluşmaktadır.

¹ *Nişan Saman i Bithe*'nin 1908 yılında bulunan ilk kopyası bugün SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü Şarkiyatçılar Arşivi'nde tutulmaktadır (f. 75, op. 1, no. 41). *Nişan Saman i Bithe*'nin 1909 yılında bulunan ikinci el yazması, A 124 kodu altında Mançurya el yazması fonunda SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları bölümündedir. *Nişan Saman i Bithe*'nin üçüncü el yazması ise 1913'te bulunmuştur. Bugün SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü Şarkiyatçılar Arşivi'nde tutulmaktadır (f. 76, op. 1, no. 40) (bkz. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XVI/Pred_o_samanke/pred.htm).

² Volkova, Mayya Petrovna (1961). *Nişan samani bithe (predanie o nişanskoy şamanke): İzdanie teksta, perevod i predislovie*. Moskova: İzd-vo vostočnoy literaturı. Institut narodov azii, Akedemiya nauk SSSR.

³ Seong, Baek-in (1974). *Manju syaman singa Nişan saman i bithe = Nişan Saman i bithe: a tale of Manchu Nişan shaman*. Soul: Myongji taehak ch'ulp'anbu.

⁴ Nowak, Margaret ve Durant, Stephen (1977). *The Tale of the Nişan Shamaness: a Manchu Folk Epic*. Seattle: University of Washington Press.

⁵ Stary, Giovanni (1985). *Three unedited manuscripts of the Manchu epic tale "Nişansaman-i bithe*. Wiesbaden: Harrassowitz.

⁶ Melles, Kornélia (1987), *Nisan sámánnö: mandzsu vajákos szövegek, Prométheusz könyvek*. Budapest: Helikon.

⁷ Yoshihiro, Kawachi (1987). 京都大學文學部研究紀要, "Nisan Saman den jakuchū". Memoirs of the Faculty of Letters, Kyoto University 26, 141-230.

Giriş bölümünde; “Çalışmanın Kapsamı, Yöntemi ve Önemi”, “Mançular ve Mançuca”, “Mançucanın Tunguz Dilleri Arasındaki Yeri” ve “Mançuca Nişan Şaman Hikâyesi” gibi döneme ve esere yönelik genel bilgiler yer almaktadır.

Şekil Bilgisi bölümünde ise *Nişan Şaman Hikâyesi*'ndeki (*Nişan Saman i Bithe*) kelime türleri, Liliya M. Gorelova'nın *Manchu Grammar*⁸ (2002) adlı eserinden hareketle “İsim” (Çokluk, hâl ekleri, zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem, soru, isim yapımı) ve “Fiil” (zaman kategorisi, kip kategorisi, yardımcı fiil kategorisi, ek-fiil kategorisi, fiilimsi kategorisi, soru, olumsuzluk, kuvvetlendirme, fiil yapımı) kategorileri altında ele alınıp incelenmiştir. Mançu-Tunguz dili üzerine çalışanlar veya çalışmayı düşünenler için bu bölüm büyük kolaylık sağlayacaktır.

Çeviri bölümünde *Nişan Şaman Hikâyesi*'nin Uluhan Özalan tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş metni yer almaktadır. Özalan, yer yer metine dipnot düşerek bazı sözcükler üzerine açıklamalarda bulunmuş ve bu sözcükleri eserin İngilizce, Rusça ve bazen de Korece çevirileriyle karşılaştırmıştır. Eserin muhtevası ise şöyledir; Ming Hanedanlığı döneminde Baldu Bayan (Yuwan Wai Lo)⁹'ın bir oğlu olur ama oğlu on beş yaşında ava çıktığı bir sırada hastalanır ve vefat eder. O günden sonra Baldu Bayan ve eşi kendini ibadete adar ve herkese yardım elini uzatır. Bir gün Baldu Bayan ve eşi Tanrı'ya yalvarıp ondan kendilerine bir vâris vermelerini ister. Tanrı onlara merhamet edip bir erkek çocuk nasip eder. Bu çocuğa Sergudai Fiyanggo (Sonuncu, en küçük) adını verirler. Çocuk, çok yetenekli ve akıllıdır. Bu yüzden, özel hocalar tutarak onu en iyi şekilde yetiştirirler. Sergudai on beş yaşına geldiğinde anne ve babasından izin isteyerek ava gitmek istediğini belirtir. Ailesi abisinin zamansız ölümünden dolayı buna karşı olsalar da biricik oğullarını kıramazlar. Sonunda amacına ulaşır ve ava giden Sergudai, gözüne ilişen her hayvanı öldürür. Bunun üzerine onun çok av avlayıp gereksiz kan dökmesine sinirlenen İnmunkan¹⁰ Monggoldai Nakcu adlı akrabasına Sergudai'nin ruhunu yeraltı dünyasına getirmesi için emir verir. Bunun üzerine Sergudai Fiyanggo bir anda rahatsızlanır ve vefat eder. Acılı haber Baldu Bayan'ın evine ulaşır ve eşiyle birlikte ağlayıp

⁸ Gorelova, Liliya M. (2002). *Manchu Grammar*. Leiden: Brill.

⁹ Metnin bazı yerlerinde “Baldu Bayan” (Zengin Baldu) yerine “Yuwan Wai” geçmektedir. Yuwan Wai: bir tur unvandır. Memur, şef yardımcısı.

¹⁰ İnmunkan, İlmunxan, İrlinkan, Erlik Han (bkz. a.g.e. s.89; Shirokogoroff, S. M. (1999) *Psychomental complex of the Tunguz* (New ed.) Berlin: Schletzer).

baygınlık geçirir. Daha sonra tavsiyelere uyarak oğlu için görkemli bir cenaze töreni tertip eder. Cenaze törenlerine gelenlerden biri de üstü başı dağınık, kir pas içinde yaşlı bir adamdır. Bu adam Baldu Bayan'a oğlunun ruhunu öteki âlemden getirmesi için bir şaman bulmasını söyler ve özellikle Nisihai Irmağı yanında yaşayan Teteke¹¹ adlı kadın şamanın adını verir. Baldu Bayan'ın köyündeki yalancı, düzenbaz şamanlardan dolayı şamanlara hiç inancı yoktur ama yaşlı adamın evden ayrıldıktan sonra beş renkli bir buluta binip göğe yükseldiğini öğrenmesi onun bunu tanrının bir işareti olarak kabul etmesine neden olur.

Baldu Bayan hemen yola revan olur ve Nişan Şaman'ı bulup ona yalvararak oğlunun ruhunu getirmesini ister. Nişan Şaman, kendisinin yeni şamanlığa başladığını ve bunu yapamayacağını söyler. Yalnız Baldu Bayan ağlayarak ona yalvarır ve onu ikna eder. Yanına bir köpek, bir horoz, zeytin ezmesi, kâğıt tomarları ve koruyucu ruhlarını alarak Nara (Nari) Fiyango'nun kam davulunu çalması eşliğinde transa geçen Nişan Şaman, astral seyahatle öteki âleme geçiş yapar. Bu âlemde onu Budizm öğretilerindeki cehennem, kayıkçı Çirkin Laihi, Omosi Ana, İnmunkan, Monggoldai Nakçu ve eski kocasının ruhu gibi çeşitli varlıklar beklemektedir. Nişan Şaman bu yerden Sergudai Fiyango'nun ruhunu kurtarır ve geri bedenine yerleştirir. Üstelik ona doksan yıllık uzun bir ömür bahşedilmesini de sağlar.

¹¹ Nişan Şaman'ın gerçek adıdır. Nişan adının Nisihai Irmağı'nın yanında yaşamasından dolayı kendisine verilmiş bir unvan, yakıştırma olması söz konusu olabilir. Nisihai > Nişan.

Eserin muhtevasından da anlaşıldığı üzere bu eser folkloristler için de önemli bir kaynak niteliğindedir. Çok av avladığı için ruhu yer altı dünyasına sürüklenen Sergudai, en son bir geyiği öldürmüştür. Kırgız destanlarından *Kocacaş* destanında Sur Eçki adlı Kayberen (Geyiklerin Hamisi) de çok av avladığı, soyuna zarar verdiği için Kocacaş adlı avcıyı uyarır ama avcı buna uymaz. Bunun üzerine Sur Eçki avcıyı lanetler ve lanetlenen avcı Sur Eçki'yi yakalamak isterken etrafını sis kaplaması üzerine farkında olmadan kendini bir kayanın zirvesinde asılı bulur. En sonunda kendi canına kıymak zorunda kalır. Yine *Nişan Şaman Hikâyesi*'ndeki kayıkçı

Çirkin Laihi tek gözlü, burnu eğri, kulakları büzüşmüş, başı kel, ayakları aksak, elleri çolak biridir ve yarım salı yarım kürekle çekmektedir. Bilindiği üzere Türk destanlarında Erlik Han'ın yarattığı mahluklar ve yeraltındaki diğer yaratıklar hep bir kusura sahiptir. Bu yüzden de ona adanıp kurban edilen hayvanların da hep bir kusuru vardır.

Eserdeki bir diğer karakter Omosi Ana (Omosi Mama)'dır. Mançu inancına göre canlılara ruhunu veren bu yeraltı tanrıçası bir açıdan Umay Ene'ye benzemektedir. Türk destanlarındaki Umay Ene çocukların, hamile kadınların koruyucusudur. Yalnız, Omosi Ana yeraltının bir tanrıçasıdır. Ruh verdiği canlıları doğumundan ölümüne kadar takip etmekte ve sevabına ve günahına göre değerlendirip Budizm öğretilerindeki cehennem inancına uygun olarak çeşitli işkenceler uygulamaktadır.

Eserde dikkat çeken bir diğer unsur ise söğüt ağacıdır. Bu ağaç aslında hayat ağacı motifini sağlamakta ve insanın hayatı boyunca işlediği günahları ve yaptığı sevapları ölçmektedir. Günahın ağırlığına göre dalları kırılan söğüt ağacı, bu yönüyle Kore mitolojisindeki Uiryeongsu (의령수) ağacına da benzemektedir. Çin ve Japon mitolojisinde de çeşitli isimlerle¹² yer alan bu ağaca ölümlerin kıyafetleri asılarak günahları ölçülmektedir. Günahı fazla olanların elbisesinin

¹² Çin mitolojisinde 衣領樹 (Yī lǐng shù) ve Japon mitolojisinde 衣領樹 (Iryōju).

asılı olduğu ağaç dalı kırılırken günahı hafif olanların ağaç dalı kırılmaz ve ruh ağaçta asılı olan elbisesine kolay bir şekilde ulaşip onu giyerek cennete gitme yolculuğuna devam eder. *Nişan Şaman Hikâyesi*'nde (*Nişan Saman i Bithe*) ise dallara elbise asma hususundan bahsedilmemektedir ama günahı çok olanların ruhunun geçtiği güzergâh üzerindeki söğüt ağaçlarının dalları kırıla kırıla kuru bir orman oluşturmuştur. Günahı az olan veya hiç günahı olmayan ruhların geçtiği güzergâhtaki orman ise yemyeşildir.

Bir diğer dikkate değer husus ise Sergudai Fiyanggo'nun ölümler diyarından yaşayanlar dünyasına döndükten sonraki “*Bir uzun uyku uyuyup uzun süre düş gördüm*”¹³ cümlesidir. Bilindiği üzere alp uykusu Türk dünyası kahramanlık destanlarında yaygın biçimde görülen epizotlardandır. Bu uykular bazen aylar sürebilmektedir. Kitab-ı Dedem Korkut'taki *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı*'nda geçen “*O zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uykudan gelirdi*” cümlesi de alp uykusunun uzunluğu hususunda bilgi verici niteliktedir. Kırgız destanlarından *Er Töştük* destanında Er Töştük Çoyun Kulak adlı bir dev tarafından öldürülür. Aradan zaman geçer, Er Töştük'ün atı, sahibini aramaya çıkar. Er Töştük'ün kaval kemiğini yiyip dışkı yoluyla çıkartarak Er Töştük'ü diriltir. Dirilen Er Töştük “Nasıl da uyuyakaldım” diyerek ölüm uykusundan uyanır¹⁴. İki eser arasındaki benzerlik apaçık ortadadır. Belki de *Nişan Şaman Hikâyesi*'ni de destan olarak adlandırmak gerekir.

Eserin üçüncü bölümünü teşkil eden Metin bölümünde Mançuca metin Türkçe satır altı morfolojik denklikleriyle sunulmuştur. Sözlük bölümünü ise *Nişan Şaman Hikâyesi*'nde geçen sözcükler oluşturmaktadır. Bu açıdan eser, Mançu dili üzerine çalışan akademisyenler ve daha sonra çalışmayı düşünen araştırmacılar için kaynak teşkil etmektedir.

Bu doğrultuda, *Nişan Şaman Hikâyesi (Nişan Saman i Bithe)*'nin Türkiye'de Mançu diline ait yayımlanan ilk eser olması ve Mançu dili ve folkloru açısından kaynaklık etmesi büyük önem arz etmektedir. Bu önemli görevi yerine getiren Uluhan Özalan'a teşekkür ediyor, Mançuca üzerine yapacağı yeni çalışmalarını sabırsızlıkla bekliyoruz.

¹³ a.g.e s. 113

¹⁴ Çelik, Adil (2020). *Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji*. İstanbul: Paradigma Akademi. s. 114

